

УДК 342.56

СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті розкривається зміст судової влади як соціального інституту, що надає можливість дослідити внутрішню складову діяльності судової системи і виявити причини не-ефективності дії влади. Аналізуються правовий статус та функціонування механізмів судової влади, розглядається характер основних принципів судово-владних відносин.

Ключові слова: судова влада, глобалізація, модернізація судової влади, судово-владні відносини, соціальний конфлікт.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для розробки й реалізації стратегії реформування державної влади, досягнення цілей соціального розвитку суспільства необхідно дослідити соціальний механізм здійснення судової влади, ступінь якості рівня якого залежить від процесів, що відбуваються всередині судової системи. Будь-яке соціальне явище як породження суспільства поєднує в собі суспільні та в той же час індивідуальні інтенції, оскільки воно творення не лише суспільства в цілому, але й окремих індивідів, що проходить через їхню свідомість. Влада виникла на певному етапі людської історії, разом із самою людиною. Поза суспільством соціальні явища, і зокрема влада, не існують. Остання – продукт діяльності нашої свідомості. Поява багатьох соціальних явищ зумовлена не тільки об'єктивною необхідністю, але й біопсихосоціальною природою людини¹.

В Україні державі завжди відводилася першорядна роль. Етатизм виявлявся до всіх структур влади,

СЕВОСТ'ЯНОВА І.Є.,
кандидат політичних
наук, доцент
Севастопольського
національного
технічного
університету

включаючи судову владу. І, незважаючи на те, що в чинній Конституції України за кожним громадянином закріплене право на захист у судовому порядку своїх інтересів, свобод та особистої гідності, «судові органи, як і раніше, асоціюються в масовій свідомості не як правоохоронні, а як каральні, репресивні»².

Тим більше, діюча в країні система судів, судові процедури далеко не завжди дозволяють людині повною мірою використовувати надане йому Конституцією право на звернення до суду для відстоювання своїх прав. Багато громадян не знайомі з цими правами і не обізнані з порядком їх використання³. Це свідчить про низький рівень правосвідомості та правової культури громадян. Сьогодні гостро стоїть питання про необхідність їх підвищення, а також розвитку інститутів соціального контролю, яким у суспільстві є судова влада⁴.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми. Статус судової влади тривалий час вважався ідеалом, про який говорили мислителі, починаючи від Конфуція та Платона. Численні судові реформи повинні були піднести статус суду на рівень гаранта законності та справедливості, зробити його неупередженим, незалежним від волі чиновників, капіталу і власності, політичних ідей, надавши йому статус влади. За задумом реформаторів судова влада має бути в державі таким же регулятивом, як совість у людини. Однак існуючий стан судової влади в Україні свідчить про зворотне, її межі все

ще недосконалі.

У даний час роботи В. Ю. Верещагіна, В. В. Глазиріна, Ю. І. Гревцова, Ю. Ю. Калиновського, А.П. Кашепова, В. І. Кудрявцева, Ю. А. Тихомирова дозволяють визначити соціальні джерела судової влади, розкрити її соціальні функції і соціальну природу, зрозуміти принцип соціальної обумовленості судової влади.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі соціального механізму здійснення судової влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим моментом звернення до аналізу судової влади в аспекті соціального дискурсу є також проблема збереження національного суверенітету в умовах глобалізації. Як відзначають В. Верещагін і О. Цуканова, «глобалізація пов’язана зі зростанням масштабів владного втручання. Влада – один із атрибутів глобалізації. У глобальній системі, елементи якої стають все більш залежними один від одного, здійснення владних повноважень шляхом прийняття рішень, здійснень тих чи інших дій ... виконавчих органів влади на одному континенті можуть мати істотні наслідки для народів, спільнот, домогосподарств на інших континентах... Владні центри і саме існування влади все більше і більше віддаляються від суб’єктів і областей, що випробують на собі їхні наслідки»⁵.

У подібних умовах обмежується державний суверенітет і розширюються межі міжнародного права. З’являються нові правові норми регулювання в системах *суспільство – держава, особис-*

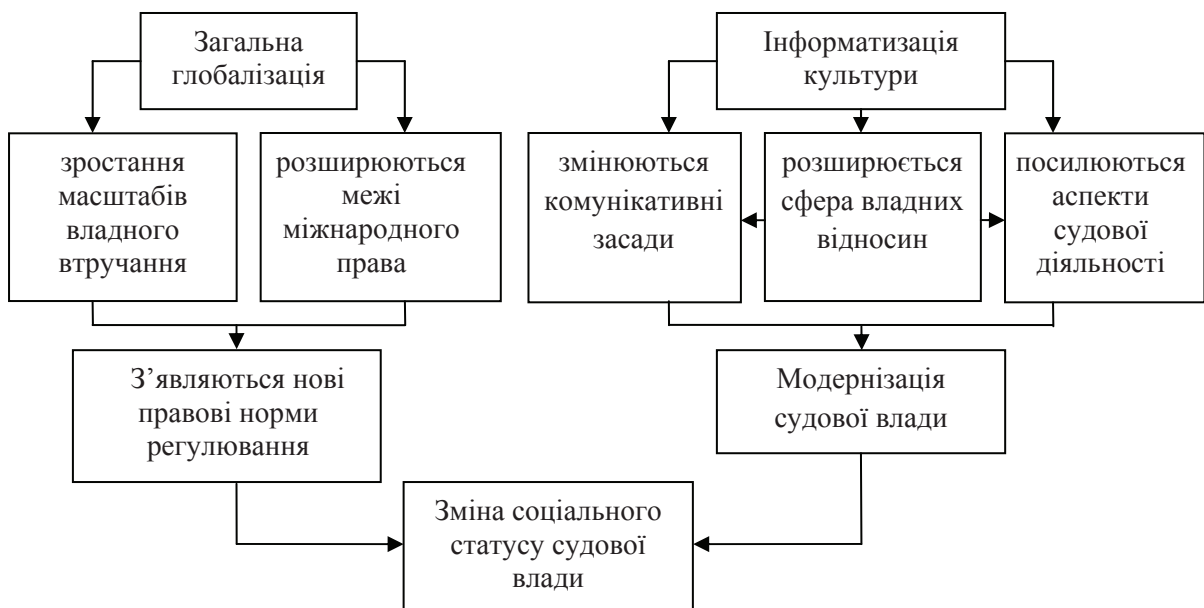

Рис. 1. Структурні елементи модернізації судової влади

тість – держава, держава – світове співтовариство. Змінюється соціальний статус судової влади в державі, яка повинна дотримуватися норм Міжнародного права, активізується діяльність Європейського міжнародного суду з прав людини (рис. 1).

Модернізація судової влади пов'язана також з процесом інформатизації культури, у результаті чого змінюються її комунікативні підстави, розширюється сфера владних відносин, посилюються гносеологічні, політичні, етичні аспекти судової діяльності. Проведення модернізації структури судової влади в Україні слід проводити зважено, щоб запобігти руйнації національної судової системи. Все це потребує детального вивчення механізмів держави і судової влади.

Державне управління претендує на виявлення сутності соціальних явищ і створення відповідних концепцій на основі узагальнення теорій з різних галузей знання у сфері судової влади. Розвиток судової влади і становлення її правового статусу визначається конкретно-історичними умовами. До них належать система соціальних відносин, цілі та цінності культури, ідеологічні настанови й особливості менталітету. Історично сформовані моделі судової влади характеризуються певною умовністю, але в той же час відображають історичне уявлення про судову владу та її ідеали. Судова влада – це не тільки соціальне явище, але й етнокультурна традиція уявлень у суспільстві про суд і владу суду, що існує в їх ментальному світі у формі певних образів, якими переймаються люди.

Діяльність, пов'язана із здійсненням судом своїх функцій, має цілеспрямований характер, мета її – захист прав і свобод громадян, конституційного ладу, вирішення соціальних конфліктів⁶. Як і будь-яка інша форма діяльності, судова діяльність містить у собі поділ функцій її суб'єктів і заснована на спілкуванні.

Специфічною частиною соціального механізму судової системи є судово-владні відносини. Зміст судово-владних відносин визначається верховенством закону і норм права. В основі змісту судово-владних відносин лежить діяльність з приводу вирішення соціальних конфліктів на основі норм права, які значною мірою обумовлені економічними, соціальними, політичними і духовними моментами розвитку суспільства. Судово-владні відносини мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивний характер виявляється в тому, що сама система зв'язків суб'єктів судової діяльності з умовами цієї діяльності, з професією,

владною об'єктивна. Цим визначається і місце судової влади в суспільній системі на основі таких параметрів: верховенство, владні повноваження, монополізм на даний вид діяльності (судовій владі немає альтернативи в цивілізованій державі). У суб'єктивних відносинах відображається відповідність особистісних якостей суб'єкта займаний ним посади судді, а також визначається, якою мірою задоволений суддя своїм соціально-професійним становищем. Суб'єктивне ставлення судді як фахівця в галузі судочинства і права до своєї посади впливає на характер виконання своїх службових обов'язків і на ефективність діяльності суду (див. рис. 2).

Судово-владним відносинам притаманні такі ознаки:

1) виникають у процесі реалізації органами судової влади власних функцій;

2) мають як обов'язковий суб'єкт судову владу – один або відразу декілька її носіїв – органів судової влади: суд, суди, суддя, судді;

3) завжди публічні, оскільки всі види судочинства здійснюються тільки від імені держави;

4) є відносинами влади і підпорядкування, а тому характеризуються юридичною нерівністю суду і сторін, що беруть участь у справі;

5) їх мета – вирішення конфліктів шляхом застосування судами, суддями норм права;

6) відрізняються особливою процесуальною формою;

7) характеризуються специфічним правовим режимом забезпечення законності та правового захисту.

Таким чином, судово-владні відносини являють собою:

1) різновид правовідносин, які виникають у процесі вирішення конфліктів між суб'єктами права й особливими суб'єктами – судами;

2) регульовані нормами права суспільні відносини, що складаються в процесі виконання органами судової влади властивих їй функцій;

3) суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації судами у встановлених законом випадках і у встановленій законом формі державної влади під час вирішення соціальних конфліктів, що виникають у процесі взаємодії між суб'єктами правовідносин.

Головне завдання судової влади – утворити правовідносини між учасниками юридичного конфлікту з метою забезпечення їх обоюдної правомірної поведінки, оскільки вони не можуть

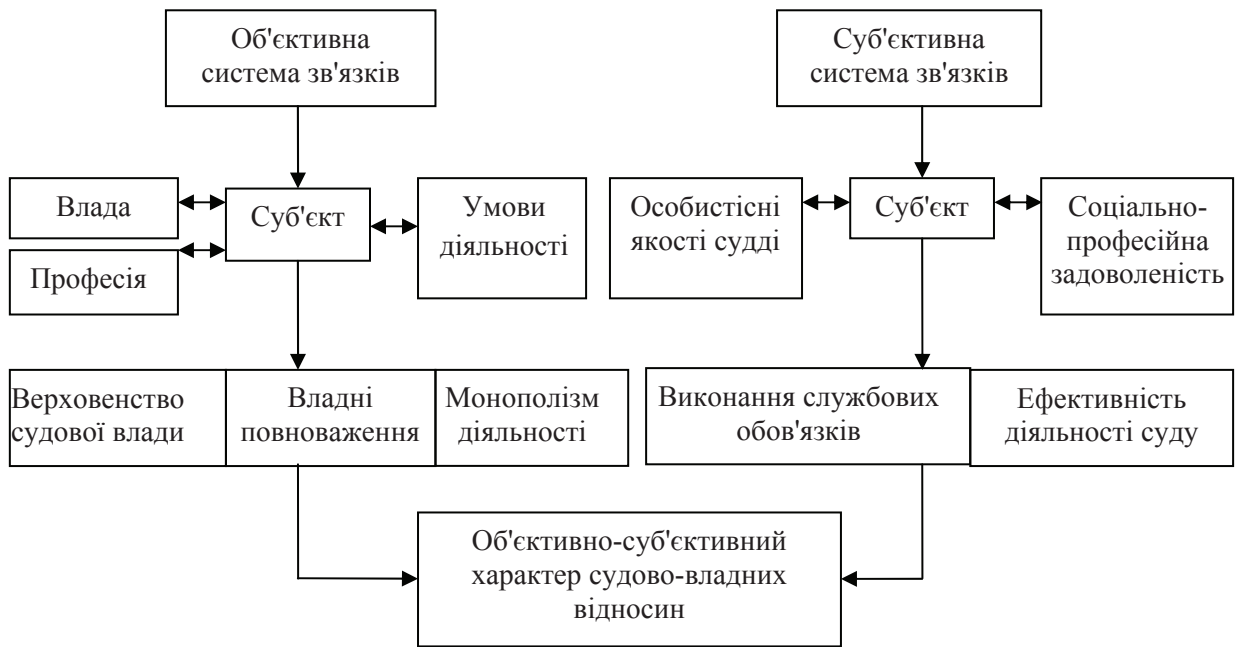

Рис. 2. Структура судово-владних відносин

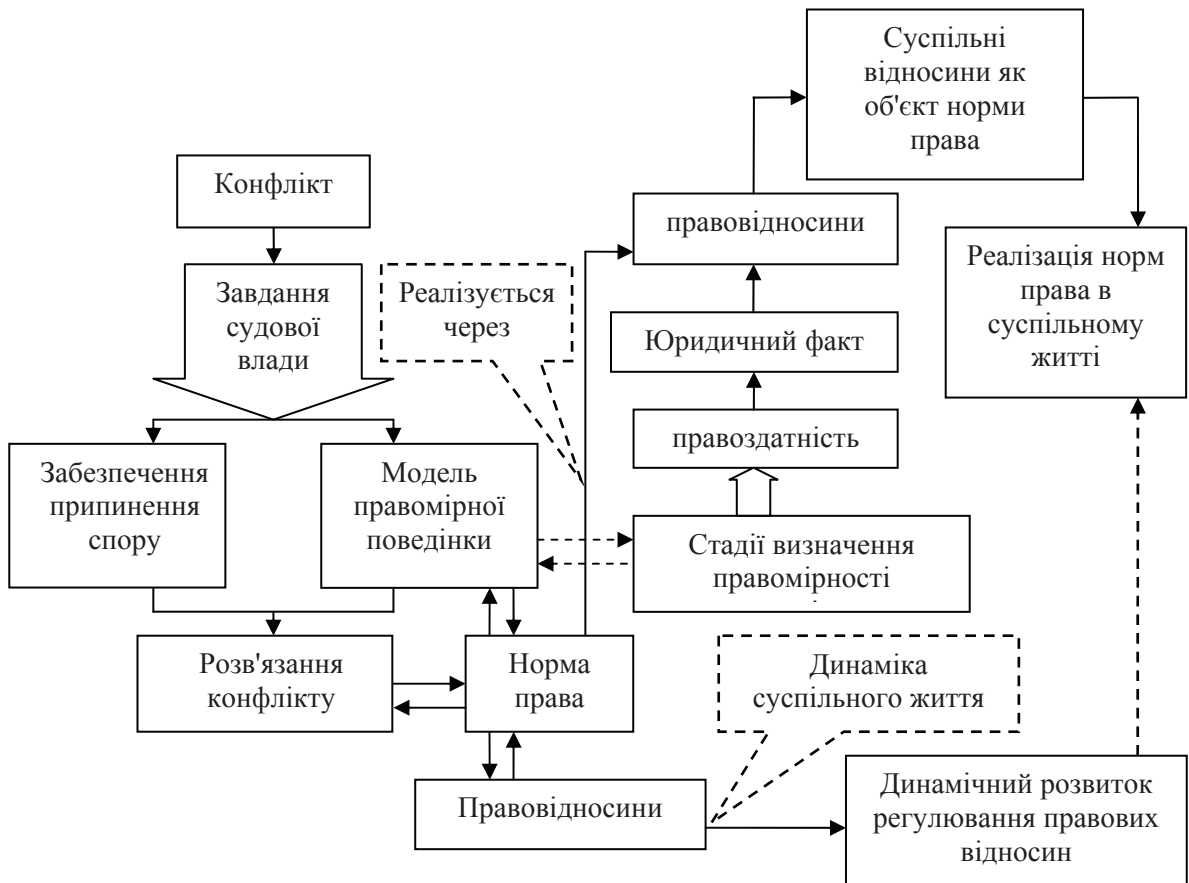

Рис. 3. Загальна схема визначення завдань судової влади під час розв'язування конфлікту в суспільному житті

утворити його самостійно, допускаючи юридичний конфлікт. Звідси завдання судової влади: забезпечити припинення юридичної суперечки й забезпечити можливу правомірну поведінку, яку визначає норма права. За відсутності конфліктності правовідносини, що виникають з приводу чого-небудь, завжди відображають правомірну модель поведінки. Проте можливі ситуації, коли виникає суперечка про норму, про її склад або про міру впливу, тобто правового опосередкування не відбувається. Будь-які спори про події, про стани, про дії (у тому числі про юридичні акти, юридичні вчинки і дії, що створили передбачений нормами права об'єктивований результат), ведуть до суперечки про зміст правовідносин. Відповідно, до його вирішення правового регулювання не відбувається (див. рис. 3).

Окрім того, у реальному житті неминуче має місце певна еклектика законотворчої діяльності, в основі якої лежить динаміка суспільного життя. Перебуваючи в умовах динамічного саморозвитку, суспільство відчуває потребу не тільки в послідовному регулюванні наявних стосунків, але й у внесенні змін до вже врегульованої системи відносин, а також у випереджальному регулюванні. Яскравий приклад подібної еклектики – колізія норм.

Таке становище може призводити до суперечок, які припускають або вибір між різними нормами, або вирішення питання про оцінку юридичного факту, події, дії, або про юридичну складову, або про міру правопорушення.

Конфлікт – це єдине поле влади, у якому гранично обмежені функції законодавчої та виконавчої влади. І таке обмеження виникає саме через характер конфліктних відносин.

Будь-які спори про факти (події, стани, дії тощо) призводять до суперечки щодо змісту правовідносин. До вирішення цих суперечок судом правового регулювання не відбувається, відносини залишаються конфліктними. Відповідно, правовідносини не можуть виникнути безпосередньо із закону. Зазначимо, що визначення правомірності поведінки людей проходить три стадії: правоздатність, юридичний факт і правовідносини – і тільки в кінцевому рахунку реалізується через правовідносини.

Завдяки механізму судового регулювання зберігаються три стадії процесу правового регулювання: 1) регламентованість суспільних відносин, що потребують правового опосередкування; 2) дія норм, у результаті яких виникають або змінюють-

ся правові відносини; 3) реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, за якої правове регулювання досягає своєї мети, втілюється в поведінці конкретних осіб⁷.

Таким чином, норма права реалізується в соціальному механізмі суспільного життя через правовідносини лише тоді, коли послідовно пройдені всі три стадії. Правовідносини виступають опосередкованою ланкою між нормою права і тими суспільними відносинами, на які норма права впливає, як на свій об'єкт⁸.

Функціонування механізмів судової влади пов'язане з утворенням правовідносин, що трактуються як єдине поняття, незалежно від того, виникли правовідносини в результаті правомірної дії чи в результаті протиправної поведінки. Проте завдання соціального механізму судової влади полягає в тому, щоб не допустити неправомірної поведінки учасниками конфлікту.

На сучасному етапі великої актуальності набуває питання про реальні перспективи організації судової влади як цілісної системи, про створення ефективного механізму соціального управління, що забезпечує не тільки подолання і вихід суспільства з кризи, але і його стабільне та прогресивне функціонування.

Соціальна складова судової діяльності є особливою сферою, у якій формуються життєві цілі й потреби її суб'єктів, їхній особистісний культурний світ, спосіб життя й мислення. Судова влада здійснюється виключно професіоналами. Дана діяльність є трудовою та професійною, становить певну економічну вартість, а її виконання економічно винагороджується державою. Отже, це сфера, де здійснюється інкультурація особистості судді, формування його професійного образу. Як будь-яка інша професія, професія судді сакральна, невідома і таємнича для інших, не долучених до неї.

У сучасних умовах інституційну форму регуляції відносин у суспільстві становить мораль судової влади, що знайшло відображення в юридичній етиці. Тим більше, можна вважати мораль первинною регулятивною системою по відношенню до права, навіть зважаючи обставину, що межі моралі ширше кордонів права і містять її. Судова діяльність дозволяє соціальні конфлікти на основі встановленого й офіційно визнаного права, однак це зовсім не означає, що сам суддя як суб'єкт цієї діяльності вільний від моральних суджень. Моральність судової влади має нормативний характер, що зумовлено соціальним статусом та

специфікою діяльності, спрямованої на людину. Інтегрує моральну і правову самосвідомість суддів особлива якість особистості – обов'язок. Він імперативний та тісно пов'язаний з поняттям «відповідальність». Обов'язок судді як носія влади полягає в усвідомленні ним моральних і правових вимог своєї професії та соціальної ролі. Морально-правовий обов'язок судді як соціального носія влади – це суб'єктивна форма усвідомлення норм і вимог, які диктує дана діяльність, як добра і блага для інших. Почуття обов'язку має бути вільним. Якщо борг нав'язується судді державою, партіями, організаціями, то виникає небезпека вийти за межі моральності.

Судова влада буде справедливою, якщо її соціальні носії – судді – матимуть підвищене, загострене почуття загальної справедливості, що сповнює судово-владну діяльність моральним змістом. Але, крім того, справедливість – це ще і прямий регулятор судово-владних відносин і судової практики, який нарівні з ідеальними рисами містить в собі реальні, практично цінні моменти. Соціальна відповідальність судової влади виступає формою взаємодії та взаємозв'язку представників влади і народу, що виражається у визнанні та здійсненні ними взаємних вимог. Відповідальність, як і справедливість, є регулятором судово-владних відносин. Соціальна відповідальність судової влади може слугувати надійним соціальним контролем, який забезпечує узгодження державних і громадських інтересів. І в той же час соціальна відповідальність є найважливішою моральною якістю особистості судді. Реалізація принципу справедливості і почуття відповідальності є основою встановлення довіри до судової влади з боку суспільства.

Влада в цілому та її численні види, у тому числі й судова влада, інтегративне поняття, яке потребує постійного вивчення та доповнення, оскільки воно змінюється разом зі зміною соціальної реальності. Не можна претендувати на абсолютне пізнання феномену судової влади, але можливо максимально наблизитися до його правильного розуміння на конкретному історичному етапі розвитку суспільства.

Як соціальний феномен судова влада являє собою специфічну гілку державної влади, діяльність якої спрямована на захист і суспільства, і держави, їх інтересів, прав, свобод, конституційного ладу на основі верховенства закону і прийнятих процесуальних форм.

Суттєвими причинами трансформації судової влади з політико-правового в соціальний інститут

є різке зростання суспільної потреби в допомозі суддівства та активність громадян у відстоюванні своїх прав, врегулювання конфліктів за допомогою суду. Іншими словами, становлення судової влади як соціального інституту пов'язане з розвитком демократичних принципів суспільного життя, правосвідомістю громадян та їх правовою культурою. Соціальний інститут судової влади включає в себе професійну групу юристів (суддів). Їх інтегруючим організаційним чинником виступає їх спільна діяльність і спілкування; а соціальна роль визначається цілями діяльності.

Системоутворюючим ядром соціального інституту судової влади є цінності права. Для їх підтримки створюється система норм і правил. Стійкість і ефективність функціонування соціальних механізмів судової влади забезпечує легітимність цих норм.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для успішного виконання судовою системою своїх завдань необхідно, щоб діяльність судів була прозорою та зрозумілою, процесуальне законодавство містило б досконалий механізм виправлення судових помилок.

Дослідження соціального механізму судової влади дало можливість вивчити внутрішню складову функціонування судової системи й виявити причини неефективності дії влади.

Теоретична модель соціального механізму судової влади може бути показана як цілісна сукупність різних форм діяльності людей – працівників судової системи щодо виявлення, нормативного оформлення і реалізації державних інтересів у системі суспільних відносин.

Нестабільність у державі, що дедалі зростає, поглиблення структурної кризи в суспільстві ставлять до соціального механізму судової влади нові вимоги, необхідні для успішного функціонування судової влади. Задля досягнення даних цілей необхідно:

- конкретизувати судово-владні відносини відповідно до сучасних умов розвитку українського суспільства. Практика реформування державної влади дедалі гостріше порушує питання: які суспільні відносини найбільш потребують правового впливу;

- виявити закономірності, шляхи й методи підвищення ефективності діяльності судової влади з урахуванням об'єктивних тенденцій розвитку сучасного суспільства та потреб його подальшої демократизації;

- обґрунтувати шляхи формування в суспільстві правової культури, зазначити місце і роль соціального чинника на всіх етапах здійснення державної влади.

Соціальний механізм здійснення судової влади виступає показником цивілізаційної стадії розвитку суспільства, ступеня розвиненості державного

конституціоналізму. Теоретична розробка механізмів відновлення і зміцнення престижу судової влади припускають і підйом її морального рейтингу. Оптимальне функціонування соціального механізму судової влади в конкретних умовах можливе лише за наявності консенсусу щодо основних суспільних цінностей.

ПОСИЛАННЯ:

¹ Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей / Ф. Ницше. — М. : ТОО «Транспорт», 1995. — С.144.

² Кашепов В. П. Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства ее реализации / В. П. Кашепов // Государство и право. — 1998. — № 2. — С. 65.

³ Там само, с. 67.

⁴ Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : [моногр.] / Ю. Ю. Калиновський. — Харків : Право, 2008. — С. 58.

⁵ Верещагин В. Ю. Национальная государственность в условиях глобализации / В. Ю. Верещагин, О. И. Цуканова. — Ростов н/Д : СКНЦВШ, 2006. — С. 32.

⁶ Туркіна І. Є. Місце судово-владних відносин у суспільно-політичних процесах / І. Є. Туркіна // Політична наука в епоху суспільних перетворень: потенціал і його реалізація : Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, Харків : ХАП, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2012. — С. 63.

⁷ Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Ю. К. Толстой. — Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1959. — С. 34.

⁸ Там само, с. 4.

Sevostyanova I.E. Social mechanism for the implementation of the judiciary / Sevastopol National Technical University.

The article reveals the essence of judicial power as a social institution that gives the chance to explore the inner component of the work of the judiciary and to identify the causes of the inefficiency of state power. Analyzes the legal status and functioning mechanisms of the judiciary, the character of the basic principles of forensic power relations.

Keywords: judicial power, globalization, modernization of the judiciary, judicial power relations, social conflict.

Севостьянова И.Е. Социальный механизм осуществления судебной власти / Севастопольский национальный технический университет.

В статье раскрывается содержание судебной власти как социального института, что дает возможность изучить внутреннюю составляющую деятельности судебной системы и выявить причины неэффективности действия государственной власти. Анализируются правовой статус и функционирование механизмов судебной власти, рассматривается характер основных принципов судебно-властных отношений.

Ключевые слова: судебная власть, глобализация, модернизация судебной власти, судебно-властные отношения, социальный конфликт.

Стаття надійшла до редколегії 16.05.2013

Прийнята до друку 18.06.2013